

ETO: 800.71

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

A BESZÉDFEJLŐDÉS ÉS A PSZICHIKUS ÉRÉS NÉHÁNY ÖSSZEFÜGGÉSE A SZÓMONDATOK ÉS A GRAMMATIZÁCIÓ IDŐSZAKÁBAN

SUGÁRNÉ KÁDÁR JÚLIA

Az MTA Pszichológiai Intézete, Budapest, Magyarország

Közlésre elfogadva: 1982. nov. 20.

Az alábbi, longitudinális megfigyelési anyag része a jelenleg folyamatban lévő, 30 fős kísérleti csoporttal végzett longitudinális vizsgálatunk előkísérletének. Az anyag egy gyermekről készült, a beszédfejlődést és az általános pszichés fejlődést nyomon követő, összehasonlító leírást tartalmaz. Első részét, a preverbális szakasz jellemzőit és a rövid kitekintést a verbalizáció időszakára a *Magyar Pszichológiai Szemle* 1977/4. számában közöltük.

A verbalizáció kezdeteit részletező, leíró anyagot most adjuk közre, felvillantva néhány, a pszichikus érés egyéb területének olyan jelenségeit is, amelyek között a tapasztalatok alapján hipotetikusán összefüggést sejtünk.

Aktuálisá tette a jelen anyag közlését az, hogy folyamatban lévő csoportos longitudinális vizsgálatunk közeledik ahhoz a szakaszához, amikor szélesebb vizsgálati anyagot nyerünk a verbalizáció, a grammatizálódási folyamat kezdeteiről, és így a jelzett hipotéziseinket a beszédfejlődés és az általános pszichikus fejlődés bizonyos kölcsönösen determináló pontjairól, úgy tűnik, hamarosan meg tudjuk erősíteni.

Irodalomáttekintésünk korántsem teljes vagy rendszerező, csupán azokra a szerzőkre, illetve gondolatokra hivatkozunk, amelyekkel anyagunk szoros kapcsolatban van.

Halliday (1975) a beszédfejlődés második fázisaként a tárgy-név kapcsolat megjelenésétől a háromszintű beszéd kezdetéig terjedő szakaszt jelöli meg. E második fázis fő jellemzője a szóválasztás, az intonáció és a hangsúly variációs lehetőségével való operálás. Vagyis ez a fázis már bizonyos funkcionális kapcsolatot reprezentáló kifejezéseket tartalmaz.

A másik az ún. interperszonális funkció — a produkált beszéd hatása a környezetre. E két fenti funkción belül a szerző vsz-*ének kilenc hónapos korától tizenhat és fél hónapos koráig (a második fázis tartalma az adott vsz. esetben) az alábbi jelentéskategóriákat találta: instrumentális (kívánságok), szabályozó (felszólítás), interakciós (ez lehet mozgásos és hangbeli részvétel valamben). Az ötödik hónaptól lép fel az imaginatív kategória (pl. játék) és a heurisztikus kategória.

Halliday az alábbi dialogikus formákat állapította meg e periódusban: válasz a kérdésre, parancsra — verbálisan vagy cselekvéssel, állításra adott

* vizsgálati személy

válasz; figyelmes odafordulás vagy a konverzáció folytatása, válasz önmagának, és végül a „mi ez?” indítású dialógus.

E második fázis elején megjelenő ún. szómondatok módbeli jelentéseinek elemzéseivel is számos kutató foglalkozott az utóbbi években, amely elemzések eredményei megvilágítják a szómondatok valódi értékét, sokrétű jelentőségét a verbális kommunikáció kezdeti szakaszában.

McNeill (1970) szerint a húsz hónapos gyermek szómondatai általában felszólító módúak.

Piaget szerint (1952) a szenzormotoros intelligenciaszint következményként létrejövő első kommunikatív jelzés a „felkiáltás”.

P. Greenfield (1967. és McNeill) által megfigyelt 15, 11 hónapos gyermek szómondataiban grammatikai relációkat észlelt (természetesen rag nélkül, s csupán a megfigyelő által felismerhető szituatív jelleggel).

A fenti, Halliday-féle második fázis végén alakulnak ki a grammatikai strukturálódás keretén belül a nyelvi transzformációk, illetve ezek létrehozására való készség. Ennek a készségnek a megtanulását McNeill (1970) szerint három tényező befolyásolja:

1. A felnőtt nyelvben való előfordulási frekvencia — vizsgálatai szerint ez a legkevésbé befolyásoló tényező;
2. az illető nyelvi egység komplexitása, nehézségi foka (példának említi a tárgyeset ragját, amelyet a német anyanyelvű gyermek később sajátít el, mint a magyar anyanyelvű, mert ez utóbbi nyelvben a tárgyeset képzése könnyebb);
3. a nyelvi egység szemantikus tartalma (pl. a feltételes mód késői megjelenése).

A szerző fenti elmélete ellenmond Jacobson (1969) állításának, amely szerint a szón belüli effektus megelőzi a két szó közötti grammatikai reláció tükröződését (pl. az angol többes számot jelölő 's megelőzi a birtokost jelölő 's-t) — vagyis a morfológia megelőzi a szintaxist.

McNeill saját longitudinális vizsgálataira, valamint Slobin, Zaharova és Gvozgyev adataira hivatkozva szűri le a fenti, három tényezős elméletet.

McNeill harmadik tényezőjének, a nyelvi egység szemantikájának tanulást meghatározó szerepét húzza alá Slobin kísérlete (1966), aki 43, 1;11—3;5 korú gyermekekkel végzett kísérletet a „rá” és „alá” névutók (oroszban prepozíciók) differenciálására. A „rá” gyakoribb előfordulása — a tevékenységhez kötött nagyobb praxis befolyására e prepozícióval kapcsolatban sokkal jobb eredmények születtek, mint a „pod” használatával kapcsolatban.

McNeill második tényezőjének érvényességét igazolják Popova kísérletei is, aki az orosz nyelv három nemű múltidő-képzését vizsgálta 1;10—3;6 éves gyermekeknél. Az 55 vizsgálati személy döntő többsége (különösen a fiatalabb korú gyermekek) között az egyszerűbb nőnemű végződés használatát találta a szerző — 70%-ban. A fentiek alapján érthető ez a jelenség, ha arra gondolunk, hogy az orosz nyelvben a hímnemű ige képzésében és hímnemű főnevek között találjuk a több rendhagyót.

A pszichikus fejlődés más tényezői felől közelíti meg a beszéd fejlődését Lurija és Judovics (1980). A fenti szerzők a beszédfejlődés és a gyakorlati tevékenység szoros egymásra hatását hangsúlyozzák. Véleményük szerint a

nyelvtan szerepét a gyermek tevékenységének egésze tölti be. Ezért a gyermek beszédmegnyilvánulásainak többsége amorf, agrammatikus, hiányos mondati szituációban van, és ez a szituáció jelöli az alanyt; ha a kimondott szó pl. tárgyat jelöl, akkor a gyermek konkrét cselekvései helyettesítik az állítmányt. Például, ha a kimondott szó állítmány, akkor az alany konkrét cselekvés.

Jelen tanulmányban eltekintünk a nyert nyelvi anyag mélystruktúrája szerinti elemzésétől, mivel ez a teljes felvett magnetofon-anyag statisztikai elemzésével is járna.

Ezúttal a nyelvi példák a verbalizáció-, a motoros- és a kognitív fejlődés összefüggésének illusztrációjaként szerepelnek.

A hetvenes években erősödött föl egy olyan beszédkutatósi irány, amely magát a beszédet elemzi tevékenységként, a kommunikációs folyamatban, ill. a kommunikációs készség fejlődésével összefüggésben. Az utóbbi évtized szerteágazó, sok érdekes és más-más szempontból gyümölcsöző beszédkutató-sai közül azért emeljük ki ezt az irányzatot, mert ez áll közel munkánkhoz. Sőt mondhatjuk, munkánk elméleti és módszertani bázisául szolgál.

A fenti, ún. beszédaktus vizsgálatokon belül J. S. Bruner neve fémjelzi a hangsúlyozottan fejlődépszichológiai megközelítést.

Bruner a beszédtanulás bázisaként a szociális interakciókat jelöli meg, valamint ezek struktúráját. Feltételezi ennek következtében az összefüggést, a folyamatosságot a preverbális kommunikáció és a verbalizáció szakaszai között (Bruner, 1978).

Hasonló folyamatosságot tételez fel az irányzat másik képviselője, J. Dore (1974, 1975), amennyiben a „prelingvisztikus kommunikáció“-t — amely csak a kommunikációs erő és irányt tartalmazza — követi a preszintaktikus kommunikáció. Ebben a szakaszban a szómondatok és a prozódia együttes variációival találkozhatunk az aktuális kommunikációs helyzetekben. E szintre épül — Dore elmélete szerint — a „szintaktikai kommunikáció“, majd az érett nyelvi kommunikációs kódrendszer — a „beszédaktus“ fázis.

Bruner, fenti hipotézise alapján írja le az anya-gyermek diádban megvalósuló, vokális, taktilis és motoros interakciókra épülő „Tranzakciós modell“-jét, amelynek bázisán alakul ki a dialógus. E dialógus már a preverbális időszakban valódi kommunikatív funkciót kap a figyelem-felhívásban, a szignalizációban és a kérdésre adott valamilyen szintű válaszban. E dialógusban funkcionális szerephez jutnak az ún. „kulcs-kifejezések“. (Pl. „Nézd csak! Mi ez? Mutatok neked valami érdekeset“ stb.) Ninio, Bruner (1978) és az ún. verbális vagy metakommunikatív „social oil“ sémák (Ainsworth és Bell, 1974), amelyek a felnőtt fél elvárásait tükrözik, ill. megerősítik a gyermeket a válaszaiban.

Alábbiakban közölt megfigyelési anyagunkban az aktuális pszichomotoros fejlettségi szintre és az aktuális interperszonális tranzakciókra, valamint a tárgyi interakciókra építve elemezzük a preverbális kommunikáció fejlődését, ezen belül a vokális-verbális készség fejlődésének folyamatosságát és e folyamatos fejlődés összefüggéseit a korai személyiségfejlődéssel.

Vizsgálati módszerek

Megközelítőleg rendszeres időközökben a 275. életnapig 10—10 naponként, ettől kezdve 30 naponként készítettünk magnetofonfelvételt a meg-

figyelt vizsgálati személy 30. életnapjától az 570. napjáig (1;7) anya-gyermek, apa-gyermek kommunikációs helyzetben. Jelen tanulmányban a 0;9—1;7 életkori szakaszban gyűjtött vizsgálati anyagról számolunk be.

A hangfelvételeket Brüel-Kjaer 2105 típusú szintiró segítségével hangnyomásgörbékben regisztráltuk, és ezeket a regisztrátumokat elemeztük idő-, mértékbeni és formai szempontból, összevetve a megfelelő időpontok naplórészleteivel.

A vizsgált életszakaszt 11 szakaszra bontottuk, a naplóban követett beszédfejlődési szakaszok alapján. Jelen tanulmányban a 6—11 szakasz tartalmával foglalkozunk. (1—5 szakaszt lásd *Magyar Pszichológiai Szemle* 1977/4. pp. 351—362.)

6. 275—335. nap szavak megjelenése — a vsz. esetében a szókezdő szótag formájában
hamm
mam
hammam

7. 368—400. nap, — szóhasználat: a szókezdő szótag megismétlésével kialakított formában (pl. kutya = „ku-ku“)

8. 400—450. nap — szóhasználat az első két szótaggal vagy szóvégi szótag-, ill. hanglehagyással (papucs = „papu“
mama = „mam“)

Néhány érdekes jellemzőt kell megemlítenünk a fenti szakaszokkal kapcsolatban:

a) ettől az időszaktól kezdődően hirtelen ismét megemelkedik a spike-ok* száma, és külön érdekesség, hogy az apával folytatott kommunikáció során — amely kommunikációs szituációban eddig csak elvétve jelentkezett — sokszor még az anyával kapcsolatos spike arányt is meghaladó mennyiségben található (arány = apa 20 : aránylik anya 8 : 12). Ahol mindkét szülő jelen van, ott viszonylag alacsony (3—4) a spike-ok előfordulása.

b) a fenti jelenséggel párhuzamosan megnövekszik a véghangsúlyos görbék aránya.

Arány:

anya	apa	anya + apa
400—450	450—500	368—400 nap
8 : 0	19 : 14	8 : 3

* A görbék tartalmának, formájának és a kommunikációs helyzetekpárhuzamos elemzésének nyomán 3 fajta görbe-típust különböztetünk meg:

¹ „Spike“-görbe: hangkitörések, amelyek vagy az artikuláció fejletlenségét, még modulálatlan rövid hangadást tükröznek, vagy — más periódusban és más szituációban — felhívó értékük van, érzelmekkel telített „Felkiáltást“ jelentenek.

² „Burst“-görbe: a spike-nál kisebb intenzitású, hosszabb lefutású, modulált vokalizációt, artikulált hangokat, hangsorokat tartalmaz.

³ „Spike-burst“-görbe: amely az érzelmekkel telített felhívó vagy „felfedező“ hangkitörésből és az azt követő modulált, vagy már artikulált vokalizációból áll. Ez utóbbi formát jellegzetes átmenetnek tételezzük fel a prozodikus, artikulált beszéd felé.

Mint látható, főképpen az apával folytatott kommunikáció esetében emelkedett meg az arány, holott korábban az anyához viszonyítva alacsonyabb szinten volt.

Az „a“ és „b“ pontból azt a következtetést lehet levonni, hogy a szóhasználat kezdetével, vagyis amint a vsz. a hangokat a nyelvi kommunikáció eszközeként kezdi használni, megnövekszik az érzelmi telítettségű felkiáltások száma és a „valakihez szólás“ felhívó jellegű véghangsúlyos szólás.

- c) A szótagjelölést megelőző szakaszokban megjelenik két olyan gagyogó szótagisor, amely speciális helyzetekben rendszeresen visszatér: a 229. napon rögzített, az elalvánál jelentkező ereszkedő tendenciájú „kaj-kaj-kaj-kaj-kaj“ és a 231. napon rögzített részleteiben és egészében emelkedő tendenciájú, hízelgést, szeretetet kifejező „búgó“ hangsor: „du-du-du-du-du“.

„ö“-zés. A fenti beszédfejlődés szótag = szó jelölő funkció fokozatosságát megszakítja a 335—368. napig tartó ö-ző szakasz: nagyrészt spike, ill. véghangsúlyos „ö“, ill. „ö — ö“ hangok „rámutatás“-ként, „felhívásként“, kívánság megjelöléseként jelennek meg (ugyanakkor elmaradnak a szótagszavak). Ez a szakasz minden észlelhető előzmény, ill. folytatás nélkül iktatódott be a vsz. beszédfejlődésébe.

9. A 450—506. nap fejlődési szakasza a két kezdőszótagból (az alany és az állítmány kezdőszótagjából) összeállított tómondatok szakaszát tartalmazza. Sá e, Sá i, szé vi. (Sári eszik, Sári iszik, Szép virág.)
10. Az 506—568. nap a kezdőszótagokból összeállított tárgyias, határozós bővítményű bővített mondat alkotásának kezdete „apu lo vi“ = Apu locsolja a virágot. „cicci a fá“ = Cica a fán van. A fenti két szakaszra általában mindaz jellemző, amit az előző 5—9 fejlődési szakaszra vonatkozóan elmondtunk, bár az utolsó vizsgálati szakaszban az anyával kapcsolatos felvételekben jellemző az élhangsúlyos ereszkedő jelleg, az apával kapcsolatos kommunikációban viszont sok a véghangsúlyos és spike jellegű hangadás.
11. 568—600. nap Teljesen kimondott szavak használata, grammatikai formációk megjelenése a cselekvés idejének és módjának kifejezése.

A továbbiakban a vsz.-ről készített napló (amelynek részletessége jegyzőkönyvnek is kezelhető) alapján kövessük figyelemmel az első szavak megjelenésétől (300. nap) a megfigyelési idő végéig — a teljesen kimondott szavakból alkotott mondatok megjelenéséig (600. nap) a vsz. beszédfejlődését tartalmi és grammatikai szempontból, hogy aztán összevethessük a fenti elemzési szempontjaink eredményeivel.

A vsz.-ről készített napló tanúsága szerint az első szavak megjelenését megelőző két-három hétben — érdekes, figyelmet érdemlő előzményként — jelentős érzelem-differenciáció és érzelem-intenzitás következett be a vsz. interperszonális viselkedésében. Például: hangos kacagással kíséri a vele folytatott „kukucs“-játékot; a hazaérkező anyát visító hangokkal kísért mászó, felkapaszkodó mozdulatokkal fogadja; elkomoruló arccal, leszegett fejjel, „megsértődve“ reagál arra, amikor az apa elvesz tőle egy megkaparintott tilalmas tárgyat; dühreakciók észlelhetők: csapkod, kiabál — „ta-ta-ta-da-da-da“ mélyhangú gagyogó hangsorokat hallatva.

A 302. napon jelenik meg az első két szó — felszólító, illetve közlő szómondat vagy két szó összeolvasztott felszólító mondat formájában.

„Ham!“ (V) = Kérek enni! „Ham“ = Eszem
 „Mamm!“ (N=XV) = Mama gyere! „Mamm“ = Mama
 „Hammam!“ = Mama adj enni! (V—N=V) „Hammam“ = Mama

eszik

Újabb két nap múlva megjelenik a felkiáltó módban alkalmazott „Apu!“ szó és a felszólító módú „Okká“ (V) = Hoppá! — vegyél föl!. N=(V)

Egy hónap múlva, a 334. napon nyolc aktív szóval, ill. szómondatokkal rendelkezik a vsz. Az új szavak közül a leggyakoribb „Bumm!“ (V), amelynek felkiáltó módú jelentését akkor alkalmazza, amikor valami leesik; saját „bedobó-kidobó“ funkciós játékait kísérő indulatszó jelentés a második funkciója a szónak.

Felszólításként is szerepel, pl. amikor felszólítja a felnőttet, hogy dobja neki a labdát: a szó negyedik funkciója kapcsolatteremtés, figyelemfelhívás eszköze. Ez a négyfajta jelentése a „bumm“ szónak természetesen nem egyszerre jelenik meg, de a 334. naptól kezdődően gyors egymásutánban alakul ki.

A 338. naptól passzív szókincsének jellemzője, hogy a „hol van a . . .?“ kérdésre rámutat a szoba tárgyaira (ágy, asztal, szék, lámpa, ajtó, ablak).

A 354. napon, vagyis három héttel később valamennyi a vsz-t körülvevő berendezési tárgynak, ill. játéktárgynak passzívan tudja a nevét.

A 338. nap jelentős lépés a vsz. grammatikai fejlődésében: megjelenik az első birtokviszony

„Tapu“ = Apu órája (Tik-tak-apu). V—N=N+poss

A 348—56. napon alakul ki a vsz-nél a könyvhöz kapcsolódó „mesehallgatásnak“ az igénye: a 348. napon jegyeztük fel először a „hó“ = olvass! felszólítást, és a 356. napon találkozunk azzal a naplóbejegyzéssel, hogy a vsz. 10 percen keresztül két képeskönyvet felváltva hajtogat, nézeget, a képeken egy-egy figurát megjelölve és gagyogó hangadásokkal kísérve az egész műveletet.

A 355. napon észleltük először azt is, hogy a rádió zenehangjára éneket mímelő hangokat hallatva, egész testében ritmikusságot mímelve, mozogva reagál.

A 367. naptól a felnőtt „hol van a . . .?“ kérdésére „Ez!“ felkiáltó módban alkalmazott rámutató szóval kíséri az illető tárgyra mutatást.

A vsz-ről készített napló szerint az ezt követő három és fél hónapban (367—460. nap) nagyarányú szótagkincs-gyarapodás figyelhető meg.

A fent jelölt időszakból egy lényeges fejlődési momentumot mégis meg kell jegyeznünk, ez pedig a 402. naptól kezdődően bejegyzett egyszerű, tisztán verbális instrukció követése, pl. Csukd be az ajtót! (402. nap).

Amilyen „csendes“ volt az előbbi időszak, olyan „robbanás“ áll be az ezt követő életszakaszban. Meg kell jegyeznünk, hogy a vsz. a 460—490. napjáig megváltozott környezetben, vidéken tartózkodott, ahol a sok új élmény — állatok, növények, az egésznapos szabad és nagykiterjedésű mozgásra lehetőséget adó életforma egy bizonyos felfokozott, tartós izgalmi állapotban tartotta. Napközben állandó mozgás jellemezte, a vsz-re jellemző-

nél nagyobb intenzitású hanggal kifejezett beszéd, felhangolt jókedv — ugyanakkor éjszakai nyugtalan alvás: gyakori felsírás, álmában beszélve idézett napi élmények. A talán túlságosan is ingergazdag környezettel és ezáltal kiváltott izgalmi állapottal magyarázzuk a vsz. beszédfejlődésében beállott ugrásszerű változást.

Legjellemzőbb erre a korszakra az egyszerre három-négyszavas „mondatok” megjelenése, amelyeket a 460. napon jegyeztünk fel először pl.

„dede-cicci-hamm“ $(N - N_{(Obj)} - V) = A$ dédi a cicát eteti.

„dede-pipi-bumm-hamm“ $(N - N_{(Dott)} - V + M_{(Obj)} - V) = A$ dédi a pipinek dobja az ennilót
 vagy: Dédi a pipinek dobja, esznek.

Vagyis az ismert szavakból összeállított sorok elején a cselekvő személyt, aztán azt az alanyt jelöli, akinek a részére történik a cselekvés, ezt követi magának a cselekvésnek a megjelölése, és végül a tárgy vagy újabb állítmány zárja a sort. A fenti szósor kijelentő, állító, közlő mondat.

12 nappal később (a 472. napon) már alany-állítmány-tárgy szórendű kijelentő állító mondatot jegyeztünk fel: „Apu lo vi“ $N - V - N_{(Obj)} =$ Apu locsolja a virágot.

Ugyanezen időszakban jelenik meg a tagadószó is, a 469. napon van az első *nem* bejegyzve, s ezt követően leginkább bizonyos tiltakozó formában jelenik meg: „Eb nem!“ $N_{(Lok)} - V =$ Ebből nem! (kérek).

A 470—480. nap tíz napos időszakában ismét számos új jelenséget jegyeztünk fel:

a *névelő megjelenése*, mint a kezdőszótaggal kimondott szavak elválaszthatatlan része, pl. 473. nap „ana“ (a nagymama)

„alá“ (a lába)

„amá“ (a másik)

Két meléknevet is alkalmaz már a vsz., az egyik a „szé“ = szép, a másik az „ü“ = ügyes.

Kezdetleges formában ugyan, de egy-egy sor szavainak kezdőszótagjait láncbafűzve már mondókát, versikét is reprodukál ebben az időszakban. Pl.

„csi- csi- baba — a“ = Csi-csi baba aludjál

„szi- szi- pé“ = Szita-szita péntek.

E korszakban a beszédmegértés már magas színvonalát jelzi a tárgyat, birtokviszonyt, cselekvést és helyhatározót megjelölő instrukciók követése (pl. A mama táskáját vidd be a szobába!, Az apu papucsát vidd ki az előszobába!).

A 480—510. napja között a vidéki tartózkodásából visszatért vsz. élményeit többszavas (kezdőszótagokból álló) *elbeszélő, tehát múlt időt tartalmazó, kijelentő, állító mondatokban* dolgozza fel — meséli el.

Például 485. nap „Bi- apu — bi“ $V - N - V =$ Apu biciklizett.

„Hammam-cicci-do-dede“ $(V - N Obj =) N_{(Dott)} - V - N =$
 = Ennilót a cicának dobott a dédi

„Cicci afá“ $N - N$ „Loc“ = A cica felmászott a fára.

Ugyanilyen „élménybeszámoló“ é-tékű az a kilenc szóból álló közlés, amelyet egy nap elmúltával mesél el, 507. nap

„Szé - szo apu - ki - ko - ka pik - pik - szu“

Adj - N - N - V - N - V = Szép szoba, Apu kip-kop kalapácsolt, pik-pik szúr (a szög).

(Az apa falvédőt szerelt a vsz. szobája falára.)

Múlt idejű tartalma van annak az inkább felkiáltó, mint felszólító mondatnak is, amelyet a 482. napon jegyeztünk fel (a vsz. levert valamit az asztalról és ezt követte az alábbi mondat): „Gyer-gyer mama bumm!“ V - N - V = Gyere mama, leesett.

A 488. naptól a „mi ez“ kérdésre a kezdőszótaggal megnevezi a testrészei: „ke“ = keze, „sze“ = szeme, „o“ = orra, „fü“ = füle, „szá“ = szája stb.

Az 508. napon bejegyzett a „Bújj, bújj zöldág“-ból idézett hat szótag már sokkal fejlettebb szintet mutat, mint a 479. napon észlelt mondókák: „Bu - zö - nyi - kapu - do-sze“ = Búj zöld nyisd kapudat dobszerda

Azonban a két legfontosabb, verbálisan is jelentkező fejlődéslelék-tani jelenség ebben az életszakaszban a következő:

1. A harmadik személyű „Én“ jelölés kezdete, amelyet a 485., ill. 487. napon jegyeztünk fel először: „Hin- pa - Sá“ V - N = Hinta palintázott a Sári — múltbeli történet elbeszélése

„Sá - fe - pá!“ N_(Obj) - N - N_(Pod) „Loc“ = Sári feje alá párnát! — felszólító módú, szükséglet: kifejező mondat.

2. A másik fontos jellemző, amelyet az 506. napon jegyeztünk fel először, a szerepjáték kezdete: lóbábot fejénél fogva felvesz a földről, kis műanyag tálat a báb szájához nyomva mondja: „Hammam ló“ = Egyél ló!

A fenti játék néhányszori ismétlése után a cserépkályha ajtajának kallantyújához nyomja a báb száját, és önmagának konstatálva mondja: „Vi-i ló“ = Vízet iszik a ló.

Az 510—530. nap közötti időszakból három jellemző fejlődési jelenséget kell kiemelnünk:

az 515. nappal kezdődően megjelenik az *igekötők és névutók* használata:

„Mama ve fő“ N - V - N = Mama vedd föl!

„Mama bújj bújj ve fő“ N_(Obj) - N - V - M = Mama kabátot vesz föl.

„Sá — csücs szé le“ N - V - N - M „L“ = Sári ül székre le.

„Mama ül oda!“ N - V - M „L“

„Mama u szé ül rá“ N - Adj - N - V - M „L“ = Mama az új székre ül rá.

A felszólító módú alany-állítmány vagy alany-tárgy-állítmányból álló mondatok végére dobott adekvát igekötő, ill. névutó többnyire helytelen szórendet valósít meg, Ezt a hibát kétféle feltételezéssel indokoljuk: vagy a mondanivaló pontosítását, illetve hangsúlyosságát célozzák (angol nyelv); vagy a lényeges mondatrészek — szófajok sorrendi elsőbbsége, ill. a kiegészítő részek hátradobásának sorrendje tükröződik a fenti mondatokban (német).

A másik érdekes jellemző ebben az időszakban az összetett szavak összetettségének érzékelése, ill. kifejezése a két tag kezdőszótagjával:

515. nap: „Já-té“ = játszótér
 „Ka-bo“ = katicabogár
 „Pé-tá“ = pénztárca
 „A-bu“ = autóbusz
 „Te-bé“ = teknősbéka

Ebben az időszakban egymás után teljesednek ki azok a mondókatorodékek, amelyekkel már korábban is próbálkozott a vsz. Az 521. napon 11 szótagból álló mondókát mond el, amely már majdnem megegyezik az eredetivel.

Az 534. napon lejegyzett Ecc pecc mondókából már alig maradt ki szó:

- „E - pe ki me
 Ho - be - e - e - ra
 Ci - ci - e fuss“

Az 530—560. nappal bezárt egyhónapos időszakban hirtelen felszaporodtak a teljesen kimondott szavak (eddig csak néhány volt ilyen, pl.: mama, apu, baba) a most megjelenő: cipő, jöm = jön, vam = van, tetyű = kesztyű — 536. nap; Az 541—559. nap között megjelenik a „szép“, „tes-sék“, „kutyá“, „cica“.

Az 536. naptól a saját nevét is kimondja: „Sáli“, sőt a vsz. vezetéknevének első szótagjából + keresztnévéből összeállítja teljes nevét: „Susáli“. Érdekes azonban, hogy mondatba fűzve továbbra is csak nevének kezdőszótagját használja még az 560. napon is az alábbi, kijelentő állító, cselekvést konstatáló jelen idejű mondatokban is:

- „Sá - e!“ = Sári eszik
 „Sá - i!“ = Sári iszik
 „Sá - ü!“ = Sári ül
 „Sá - me“ = Sári megy
 „Sá - si“ = Sári siet
 „Sá - fő“ = Sári főz
 „Sá - o“ = Sári olvas
 „Sá - né“ = Sári néz (képeskönyvet)
 „Sá - sze - be - csu“ = Sári szemét becsukja (az 516. nap) N—N_(Poss)
 —M—V.

Ez az első, a vsz. tulajdonára, sőt testrészére vonatkozó birtokviszony jelölése, és az azzal való tudatos, akaratlagos művelet közlése. Ezt a jelenséget igen jelentős fejlettségi szintként jelöljük meg, amely szorosan kapcsolódik az önmaga cselekvéseinek, az objektív külvilággal való változatos érintkezési formáinak fentebb jelölt megfogalmazódásához; az éntudat már körülhatárolt kifejeződési formájaként értékeljük.

Grammatikai szempontból csupán egy dologra szeretnénk felhívni a figyelmet: az 560., ill. 561. napon feljegyzett „Sá- ki- ő“ = Sári kiönt, és a fenti „Sá - sze - be - csu“ N—M—V mondatokban a helyükre kerülnek az igekötők (szemben a 30—40 nappal korábbi adatokkal, amelyek szerint az igekötőhasználat kezdetén a vsz. a szósorok végére dobta ezeket a beszéd-részeket).

A következő időszakban, két héttel később, már jól kivehető, hogy a vsz. különbséget tesz az igekötő és a névtő között, és megfelelően helyezi el a mondatban:

pl. 573. nap: „Mama el pa“ N—V—V = Mama elpakolt

„Baba le fe beta“ N—M—V—M V = Baba lefekszik, betakarom

„Apu áj föl!“ = Apu állj föl N—V—M

Még kell azonban jegyeznünk, hogy mindkét utóbbi esetben is még külön szóként (szótagként), az igétől pauzával és külön hangsúllyal különválasztva használja ezeket a beszédrészeket.

Még egy fejlődési jellemzővel visszatérünk az előző (530—560. nap) időszakra, amely az ábrázoló tevékenység kezdete is a megfigyelt vsz.-nél.

Megfigyelési időnk zárószakasza következik — a vsz. 560—600. napja. Ebben a negyven napban ismét szinte robbanásszerű fejlődés tapasztalható mind a kifejezőképességben megnyilvánuló gondolkodásfejlődésben, mind pedig a grammatikai fejlődésben. E robbanásszerű fejlődést azonban semmiféle külső hatás nem idézte elő (mint az egyéves kor utáni időszakban). *A kérdő és tagadó mondatok, az összehasonlítás* — hasonlóság és különbség megfogalmazása, az egymásutánosság kifejezése a történet sorrendjében, majd a múlt idő és végül a jövő idő, valamint a főnévragozás grammatikai formáinak használata — mind-mind ennek az alig több, mint egy hónapnak az eredménye.

560—590. nap

567. nap: „Nem ló“ = nem jó

„Nem tu“ = nem tudom — mondja vsz-ünk, amikor valamely tevékenysége sikertelen.

586. nap: már teljes felkiáltó mondatba foglalja a tagadószt: „Sá nem puszi“ N—M—V—N_(Obj) = Sári nem ad puszit

Sőt ezt megelőzően az 580. napon feljegyzett összehasonlítást tartalmazó ellentétes, összetett mondatként értelmezhető megállapítás a tagadószó biztos, tudatos alkalmazását tükrözi: „Sá nem i, Sá e“ — N—V↔N—V = Sári nem iszik, Sári eszik. „Ha-ma hócipő nincs — Sá hócipő van“ N—N_(Poss)—V↔N—N_(Poss)—V = Harkály madárnak hócipője nincs (képeskönyvben cipőt viselő madár képét nézve) Sárinak hócipője van.

Az 574. napon megjelenik a kérdőmondat:

„Mi a?“ = Mi az?

„Mama mi?!“ = Mama mi ez? a felkiáltó jelentéssel

„Ho?“ = Hol van?

A múlt idő használata:

már az 565. napon tapasztaltuk, hogy a vsz. az édesapját várva „Apu jöm“! felkiáltó formával fejezi ki a jövő idejű jelentést, ill. „Apu gyött“ = Apu megjött múlt idejű formával konstatálja, hogy az apa hazaérkezett.

Az 590. napon egy kijelentő, állító, mellérendelő mondaton belül alkalmazza ugyanannak a szónak a jelen és múlt idejét: „Sáli eszi gombá, mama eve gombá“ = Sári eszik gombát, mama evett gombát.

Ugyanezen a napon megtaláljuk az iszik = iszik és „iszott“ = ivott formák megkülönböztetését is.

Itt röviden megjegyezzük azt is, hogy mint a fenti, ill. az alábbi példák mutatják, ebben az időszakban megjelennek az *igeragozás*, ill. *főnévragozás kezdeti formái* is:

„Sáli a puszi mamá“ N—V—N_(dat)D = Sári ad puszit mamának

„Apu si ha Sáliho“ N—V—L—N_(Loc) = Apu siet hoza Sárihoz és a fent jelölt „Eszi bombá“, „eve gombá“ formák.

A jövő idő használatának kezdetei:

az 595. napon a jövőben lezajló cselekvéssor, történéssor egymásutániságának leírása: „Papucs le — cipő föl — hócipő föl — hócipő le — cipő le — papucs föl“ — dúdolja játék közben, miután az anya közli vele, hogy mindjárt felöltöznek és elindulnak sétálni.

Az 597. napon jelen idejű igekötős igével fejezi ki a jövő időt: „Apu vissza gyöm“ N—M—V/T = Apu visszajön majd.

A 600. napon a jövő idejű létige alkalmazása: „Ez szép lesz“!

Ugyanezen a napon jegyeztük fel az alábbi mondatot „Na ma ovas, amíg mama, apu jöm“ — N—V—M—N; N—V/T = Nagymama olvas, amíg ... stb. — jelen és jövő idejű időhatározói alárendelt mondat — „előidejűség“ kifejezése. Ugyanezen a napon jegyeztünk föl egy jövő időt és előidejűséget kifejező tárgyi mellékmondatos összetett mondatot. Szituáció: a vsz. este még egyszer meg akarja nézni a másik szobában levő karácsonyfát: „Sálika jól megnézi ka-fát, ami ho tépóbácsika“ = Sárika jól megnézi a karácsonyfát, amit hozott a télapó bácsika. Jellemző még a fenti mondatokra, az ebben az időszakban igen gyakori kicsinyítő képző használata, a tárgyrag megjelenése.

A névmások alkalmazása: már az 590. napon találkozunk az „ezzel, azzal“, „evvel, avval“ eszközhatározós névmás alkalmazásával, pl. 597. nap: „Apu ezzel elzá (elzárja) csapot“. Az *amit*, *amíg* vonatkozó névmások használatát a fenti példákban láthattuk.

Az 590. napon tapasztaltuk a helyhatározó szók, ill. névutók helyes használatát: „Itt vam“!, „Ott vam!“!, sőt „Ott fönn vam! kombinált formában is előfordult. Az 596. napon *módosító szók, összetételek alkalmazása*: „Várj csak mama!“ „Nézd csak mama!“ „Van még mama“ (?) és „Így ni!“

A 600. napon a létigés összetett jövő idő mellett megjelenik az állapothatározós szenvedő szerkezet használata: „Be van csukva“. Ugyanezen a napon jegyeztük fel az első, alanyokból és jelzői állítmányból összeállított ellentétes, mellérendelő, kijelentő, állító mondatot: „Mama beteg, apu szép“, ahol — az „egészséges“ szó nem ismeretében — a vsz. behelyettesíti azt egy ismert, pozitív értékű jelzővel — bizonyítva, hogy ezt a magas színvonalú gondolkodási műveletet (tapasztalat, elemzés, összehasonlítás, különbségfelismerés) verbálisan kifejező vsz. már rendelkezik a fogalmak bizonyos kategóriáinak ismeretével is.

*A vsz. beszédfejlődéséről készített napló és a
hangadások analizisének egybevetése*

A naplóban feljegyzett, az első szavak megjelenését megelőző magatartásban feltűnő érzelmi differenciáció mutatkozott. Azt is megfigyelhetjük, hogy a 190—340. napon, a szülőkkel folytatott kommunikációkban a vsz. hangnyomásszintje igen megemelkedik: a relatív 12—28 dB-ről relatív 27—33 dB-re, majd a 340. naptól a megfigyelési idő végéig alacsonyabb szinten mozog. Vagyis a magatartásban megnyilvánuló érzelmi kifejezőképesség fejlődése és intenzitásbeli növekedése a hangadás intenzitásában is megnyilvánul, majd némi süllyedéssel beáll egy hosszan fentmaradó szintre. Ugyanakkor azt is megfigyelhetjük, hogy a korábbi maximum dB-pontok szóródása szélesebb (16 dB-es maximum pont differencia is előfordul a hangadások során), a kérdéses időszakban viszont átlagosan 6 dB a maximum pontok differenciája; az újabb nyomáscsökkenés a „normalizálódás“ időszakában átlagosan 8 dB a relatív maximum hangnyomás pontok közötti differencia.

A fentiekből azt a feltevést szűrjük le, hogy a beszéd megjelenésével, a hangerővel való bánás, a beszédhang egy bizonyos szűk hangnyomássávban történő megvalósulását tapasztalhattuk a vsz.-nél.

Ugyanebben az időszakban, a 230. naptól kezdődően tapasztaltuk a spike-jellegű, érzelmi telítésű hangadások felszaporodását — különösen az apával folytatott kommunikációban. Ekkor tapasztaltuk a véghangsúlyos, emelkedő hangadások arányának nagymérvű növekedését, és a szülőkkel folytatott kommunikációban, a „válasz — hangadásban“, ill. az azt megelőző reakcióidőnek hirtelen és nagymérvű csökkenését (5 secundumos átlagról átlagosan 1 secundumra). Ezt a csökkenést a 270. napon észleltük először, s ettől az időponttól már csak lassan csökkenő tendenciát mutat a reakcióidő-változás, a megfigyelés időszakában.

A másik lényeges jellemző a 150. naptól kezdve a csörgővel folytatott játék során érvényre jutó és egyre fejlettebb formában jelentkező ritmikus hangadás, amely a mozgás, a hang hullámzó hangnyomásszintje, folyamatossága és megszakítotttsága (szekvencia-szám, hang-pauza időarány), ill. a gagyogó hangsorok szabályos ismétlődése révén valósult meg (232., 243. nap).

A vsz.-nél tapasztalt határozott fejlődésvonalat leíró hangadás = mozgás, ill. hangadás/ritmikus megnyilvánulások a 150—243. nap között a legnyilvánvalóbbak. Naplónk alapján szoros összefüggést, előzményt sejtünk e ritmikus megnyilvánulások kiktisztályosodása és a legfejlettebb ritmikus formát (243. nap) követő gyors mozgásfejlődés között: a 248. napon: felül, a 250. napon: mászó mozdulatok, a 257. napon: mászik.

A fentiekben jelzett érzelmi differenciációs időszak és a hangadás reakcióidejének hirtelen és maradandó csökkenése egybeesik a felállás (280. nap) időpontjával. S mint bármely fejlődéslélektan tankönyvben olvasható — az első szó megjelenése (302. napon: ham hammam) csupán 5 nappal előzi meg a járóka mentén megtett első lépéseket. (Meg kell azonban azt is jegyeznünk, bár némileg „megzavarja“ a fenti összefüggést, hogy szintén a 245—262. nap között jelenik meg a vsz. 4 metszőfoga, amely fizikai ténye-

zöként szerepelhet a megemelkedett hangnyomásszint és a spike jellegű hangok felszaporodásának magyarázatánál.)

A 320—370. napig terjedő időszakban a megszólalások sűrűsége igen nagy pozitív, ill. negatív kiugrásokat mutat. Ugyanakkor — mint említettük — némileg alacsonyabb szintre süllyed a maximum dB-pontok értéke, és átmenetileg, kismértékben (0,3—0,4 secundummal) megemelkedik a vsz. hangadásainak reakcióideje a szülőkkel folytatott kommunikációban.

Érdekes jelenséggel állunk itt szemben: úgy tűnik ugyanis, hogy a szavak megjelenése előtti és kb. a 320. napig tartó magas aktivációs szintet felváltja egy, a hangproduktumokban megnyilvánuló alacsonyabb szint. Ugyanígy követhető ez a változás tartalmi vonatkozásban is: mint korábban láttuk, a 334. napig, tehát egy hónapon belül, az első szó megjelenése után már 8, többféle jelentéstartalmú és prozodikus töltésű aktív szóval, ill. szómondattal rendelkezik a vsz.

A 335—370. nap között azonban az aktív szókinccs gyarapodás szinte leáll, sőt a vsz. az eddig elsajátítottakat is csak elvétve használja. Ezzel szemben egyre kiterjedtebb formában jelentkezik és kitölti a fent jelölt kb. 1 hónapos időtartamot az „ő“-zés: a vsz. „ő“! vagy „őő“! hangot hallatva rámutat a tárgyakra, amelyet ezután névvel megjelölünk. A vsz. a hallott nevet megpróbálja elismételni, vagy újabb rámutatással „ő“-ző felszólítással „megismételtem“ velünk az illető szót.

Mint naplófeljegyzéseink igazolják, ebben az időszakban ugrásszerűen növekszik a vsz. passzív szókinccse: a 354. napon „hol van a . . .?“ kérdésre a vsz.-t körülvevő valamennyi berendezési, ill. játéktárgyra rámutat — vagyis passzívan ismeri e tárgyak nevét.

Elsősorban a felnőttől nyert, a tárgyakkal kapcsolatos információ igényét véljük abban is tükröződni, hogy a vsz. e periódusban kezdi igényelni a mesélést, a képeskönyvekből való olvasást és ennek nyomán (belső indítékből és nem felszólításra) maga is megjelöli a képeken látható tárgyakat, esetleg cselekvéseket.

Mindebből azt — a talán merész — következtetést vonjuk le, hogy a beszédtanulás kezdeti időszakának a magatartás differenciációjában, a hangproduktum jellemzőiben és a produktivásban mért magas aktivációs szintet, az első szavak alkalmazása, jelentés differenciációja után a vsz. „felismeri“ a hangsorok jelentésháttérét, a tárgynév kapcsolatot és látszólag passzívalódva — ez ismert szavak alkalmazásának lerikítésével, az aktív szókinccs gyarapodás szinte teljes leállásával, a kommunikációs szituációkban a megszólalások számának, intenzitásának csökkenésével, a reakcióidő növekedésével — szinte felszívja magába a környezetében lévő tárgyakat, jelenségeket jelölő szavakat.

Aktivitása jóformán csupán az ezt elősegítő kétféle felszólításban jelentkezik: „őő!“ = mi ez?, mi a neve? — mondd meg! és az „o“! = olvass!

Ugyanakkor azt is figyelembe kell vennünk, hogy ebben a hirtelen primitívebbé lett „ő“-ző beszédkorszakban tanul meg a vsz. biztosan járni (a 330—366. nap kapaszkodva lépeget; a 366. nap körbefordul, néhány lépés fogózkodás nélkül, kapaszkodás nélkül leül; a 374. nap átlósan átmegy a szobán, kért tárgyat elhoz stb.). Ez azonban nem cáfolja fenti elképzelésünket, sőt a Ljamina által is említett energia-elvonás teóriáját támasztja alá. Fenti

szerző ugyanis azt figyelte meg 1;8—2;1 korú vsz.-einél, hogy amíg járnai tanultak, aktív beszédük mennyisége csökkent, ill. primitívebbé vált az előző szinthez képest.

A fentieket igazolja az a tény, hogy ezt a periódust követően vsz.-ünk-nél a 370. naptól kezdődően nagyarányú, aktív szókincsgyarapodás figyelhető meg ismét, amelyhez a megszólalások számának fokozatos sűrűsödése, a reakcióidőnek fokozatosan a korábbi szintre való visszaesése és a maximális dB pontok szintjének fokozatos emelkedése (, amely azonban, mint említettük, a beszéd kezdeti szakaszában észlelt szint alatt marad) és kiegyensúlyozódása társul.

Az aktív szótanulás egyik formája a dialógusban — a szóismétléssel, hangkezdeményezéssel valósul meg. E hangadások sokszor mondatok, többségük már a nyelvre jellemző élhangsúlyos, ereszkedő hangnyomású.

A 370—460. napot egyrészt a koordinálódó, bonyolultabb mozgások jellemzik (pl. járás közben megfordul; lehajol és felvesz valamit; lépcsőn fölfelé jár), másrészt a vsz. koordináltabb mozgásai eszközül szolgálnak bizonyos komplexebb pszichés műveletek megvalósításához (pl. elmegy egy tárgyért, lehajol érte, felveszi, magával viszi, leül, manipulál vele; 348. nap).

Ugyanebben az időszakban jegyeztük fel először, hogy a vsz. 2—3 elemből álló tornyot épít (410. nap).

Az említett nagyarányú szókincsgyarapodás mellett tehát a pszichés fejlődés fenti, legjellemzőbb adatait figyelembe véve néhány valóban izgalmas jelenségre szeretnénk felhívni a figyelmet, amely összefüggések evidentesebbek annál, hogysém véletlennek tekintsük őket:

Ebben az időszakban kezd a gyermek komplexebb, sőt „megtervezett“ mozgássorokat végezni (374., 378., 394. nap). E periódus a konstrukciós játék kezdete is (3 tagú torony építése; 410. nap). S ebben a periódusban jelennek meg a 2—3 tagú mondatok is a gyermek beszédében — mégpedig komplex, célos mozgásokkal párhuzamosan, a 337—394. nap között jelennek meg először a felkiáltó, majd az első felszólító mondatok. A konstruáló játék első feljegyzését követő tizedik napon (420. nap) pedig megjelennek a kijelentő-konstatáló mondatok a vsz. beszédében.

A következő, a fentiekben környezeti változásokkal indokolt, a 460—500. nap közötti periódusban a hangproduktummal, ill. a kommunikációs aktivitással kapcsolatos fent jelölt tendenciák további érvényesülését tapasztalhatjuk.

Ugyanakkor a nagyfokú szókincsgyarapodás mellett, megjelennek a tárgyi, jelzői, részes- és helyhatározói bővítményekkel komplexebb jelentéstartalmúvá tett mondatok. A vsz. a szavak első szótagjának variált — úgy tűnik, asszociatív úton variált — sorrendjével és a prozodikus megkülönböztető jegyekkel fejezi ki a fenti jelentéstartalmakat. Ezek többnyire még erősen szituatív jellegűek, de már fel-feltűnnek a múlt idejű, a vsz. által átélt történések, közlő indítékú „elmesélése“.

Ez élményt közlő, emlékező — bár még egészen primitív nyelvi formában megjelenő —, de má' kontextusosnak tekinthető beszéd egyidőben észlelhető a kialakulóban levő éntudat első nyelvi megjelenéseivel (cselekvéseinek, testrészeinek és nevének jelölésével (480—490. nap), ill. az

506. naptól kezdődően az első szerepjátékok primitív, de létező mozgásos és verbális „kontextusával“.

A kontextusos beszéd kezdeti, elemi formái magukkal hozzák a teljesen kimondott szavak megjelenését (az 530. naptól); a jelentéstartalmat pontosító módosító, meghatározó beszédrészek megjelenését (az 540. naptól); a jelen, múlt, majd a jövő idő differenciált jelölését (az 560. naptól); és az ige-, ill. névszórágózást (az 590. naptól). S mindezek ismeretében, s többkevesebb sikerrel történő alkalmazásával a vsz. az 580. naptól már (hasonlóságok és különbségek egyidejű megjelenése mellett) képes összehasonlító gondolkodási műveletek nyelvi kifejezésére is.

Tapasztalataink alapján az idézett szerzőkhöz hasonlóan (Halliday, McNeill, Blumenthal, Greenfield, Smith) állíthatjuk, hogy a szómondatoknak, ill. a rag nélküli (sőt esetünkben csupán szótagokból álló, s nem teljes értékű szavakból) szósorokból világosan kiolvashatók bizonyos grammatikai összefüggések, amelyek a jelentést a szituatív jellemzőkkel közelre továbbítják, a közvetlen környezet számára érthetővé teszik.

Megegyezünk a fenti szerzőkkel abban is, hogy akármilyen kategóriákba soroljuk is ezeket a primitív mondatokat — pszichológiai, pszicholingvisztikai, információelméleti vagy ahogyan mi tettük, grammatikai kategóriákba — mindenképpen igaznak tűnik, hogy a felkiáltó mondat (szómondat) jelenik meg először, s aztán a felszólító mondat. Két dologban azonban eltérnek tapasztalataink a fenti szerzők véleményétől: az egyik, hogy *a tényleges, folyamatos beszéd megindulása után jelenik csak meg az első kérdőmondat*; a másik, hogy *a kijelentő mondaton belül két típust találtunk*: a konstatáló, önmagát megnevező formát, amely szavakkal, az első szómondatokkal együtt — a felkiáltást és felszólítást követően jelenik meg; a másik a valóban informatív jellegű kijelentő mondat, amelyet csak a vizsgált időszak legvégén, a tényleges beszéd kezdetén tapasztaltunk.

Egyezést találtunk az idézett szerzőkkel nagyjából a szófajok megjelenésének szempontjából is. Messzemenően egyetértünk tapasztalataink alapján McNeillel abban, hogy legfőképpen az illető grammatikai forma komplexitása (s ezt a szófajokra is értjük, mint az alanyt, a történetet és annak körülményeit kifejező szavakra) befolyásolja megjelenésének idejét, sorrendjét. Sőt azzal egészítenénk ki — hivatkozva az idézett szovjet szerzőkre (Lurija, Judovics, Ljamina 1963), akik a tevékenység, ill. az egész motorikum és a beszéd kapcsolatát vizsgálják, hogy megfigyeléseink szerint a nyelvi kommunikációs készség fejlődésének egész folyamatában váltokozva és ugyanakkor egymásra épülve, szoros összefüggésben halad — az egyszerűtől az egyre bonyolultabb felé — az egész pszichés fejlődéssel, a lelki jelenségek komplexebbé és integráltabbá válásával.

IRODALOM

- Ainsworth, S., Bell, S.M., 1974. Mother-infant Interaction and the Development of Competence. In: Conolly, K. Bruner, J. (eds.) *The Growth of Competence* Academic Press, London. 97—119.
- Brown, R. 1977. *A first language. The early stages* Harvard University Press, Cambridge Massachusettes.

- Bruner, J., 1978. The Role of Dialogue in Language Acquisition
- Dore, J. 1975. The development of speech acts. The Hague. Mouton.
- Holliday, M.A.K. 1975. Learning how to mean. Exploration in the development of language. Explorations in Language Study. Arnold. London.
- Jakobson, R., 1969. Hang-Jel-Vers, Gondolat Kiadó, Budapest
- Lurija, A.R. Judovics, P.J. 1974. A gyermek beszédének és pszichikus folyamatainak a fejlődése. In: Váriné Szilágyi Ibolya (szerk.) A pszichikum és a tevékenység a mai szovjet pszichológiában. Gondolat, 313-361.
- McNeill, D. 1970. The acquisition of Language. The Study of Developmental Psycholinguistics. Harper and Row, New York.
- Ninio, A. Bruner, J. 1978. The achievement and antecedents of labelling. Journal of Child Language 5. 1—15.
- Slobin, D. I. 1966. The acquisition of Russian as a native language. Abstracts of Soviet Studies of child language. In: Smith, F. Miller, G.A. (cs.) The Genesis of Language: A Psycholinguistics Approach, Cambridge, Mass. M.I.T. 129—148., 361—386.
- Sugárné Kádár Júlia, 1977. A preverbális kommunikáció jellemzői, Magyar Pszichológiai Szemle 34. 351—362.
- Sugárné Kádár Júlia, 1980. Characteristics of the preverbal utterances in different situations, XXII. Internationaler Kongress für Psychologie, Leipzig
- Sugárné Kádár Júlia, 1981. A vokális kommunikáció kialakulásának feltételei és megjelenési formái a preverbális korban. Magyar Pszichológiai Társaság Országos Tudományos Konferenciája, (Absztrakt p. 55.) Budapest
- Sugárné Kádár Júlia, 1982. A beszéd kialakulásának feltételei és megjelenési formái a vokális kommunikációban Pszichológia 6. Akadémiai Kiadó